

Sosiologisk Årbok 1989

TEORIUTKAST

Frønes: *Sosiologien, hverdagslivet og postmodernismen*
Baudrillard: *I bane, ut av bane (orbitalt, eksorbitalt)*

TEORIER OG FORSKNINGSINLEGG

Grønmo: *Begreper om tid*
Terrail: *The crisis of the working class: Effects on individuation*

FRA SEMINARER OG MØTER

A. Innlegg

Eliassen: *Seksualitet og modernitet*
Otnes: *Levekår og levekårsbegrepet*

B. Anmeldelser

Israel: *Dag Østerberg: Metasociology*
Lunde: *The Sociology of Consumption – Per Otnes (red.)*
Skogheim: *Exploring the Modern City – Paris, 1850–1870*

C. Ordskifte

Hellevik: *Jesuitter i Akademia*
Trost: *Den urspårade debatten?*
Otnes: *Dørvakta og samvittigheten*

KRONIKK

Broady: *Bakgrunden til epistemologins genombrott inom fransk samhällsvetenskap*

Redaksjon: Per Otnes & Sigurd Skirbekk

Selges av: Akademika og Institutt for Sosiologi, Ekspedisjonen
Postbestilling og betaling: Se siste side

SOSIOLOGISK ÅRBOK

1989

5.2

SOSIOLOGISK ÅRBOK

1989

2. halvbind

ISSN 0800-7497

Instituttet for sosiologi
Universitetet i Oslo

Sosiologisk Årbok – 1989
2. halvbind

Per Otnes
Sigurd Skirbekk
(red.)

Oslo 1989

Innhold

Forord	9
I. Teoriutkast	9
Ivar Frønes: Sosiologien, hverdagslivet og postmodernismen	11
1. Hva er så det moderne?	12
2. Det lineære framskritt	14
3. Den vennligsinne orden	15
4. Den undertrykkende orden	15
5. Tilbake til det moderne	16
6. De store fortellingens død	18
7. De skjulte fortellinger	19
8. Den kulturelle frisetting	20
9. Den logosentriske kultur.	22
10. Simuleringenes verden	24
11. The Public man	25
12. Det individuelle, det samfunnsmessige og sosiologien	26
13. Moderniteten og språket	27
14. Samfunnet i det ubevisste	29
15. Modernismen og sosiologisk begrepsdannelse	30
16. Sosialiseringforståelse og sosiologi	31
17. Identitet og identitetskonstruksjon	32
18. Fra internalisering til eksternalisering	33
19. Norm og rolle	34
20. Åpne begreper	36

21. Legitimitet og verdier	37
22. Demaskering	37
Jean Baudrillard: I bane, ut av bane (orbitalt, eksorbitalt)	41
1. Det fraktale subjekt	43
 II. Teorier og forskningsinlegg	 48
Sigmund Grønmo: Begreper om tid	49
1. Innledning	49
2. Tidsforståelse i samfunnsforskningen	50
2.1 Tidens betydning	50
2.2 Tidens opprinnelse	51
2.3 Ulike tidsbegreper i samfunnsvitenskapelig litteratur	52
3. Naturlig, mekanisk og sosial tid	53
4. Tidsbegreper og samfunnsutvikling	57
5. Tidshorisont og analysenivå: Fire perspektiver for studier av tid og samfunn	61
6. Sosial tid i dagliglivet	63
7. Utfordringer for videre forskning	65
8. English summary	67
 Jean-Pierre Terrail: The crisis of the working class: Effects on in- dividuation	 71
1. Worker's culture and education	72
2. School and society: preliminary remarks	74
3. Working class and education: A historical perspective	76
3.1 From 1880 to 1930	76
3.2 From 1930 to 1960	77
3.3 1960-1975	78
4. The sixties generation: new forms of individuality	80
4.1 The emergence of a new workers' family type	80
4.2 The mastery of time	81
5. Class culture and individuation	82
6. The eighties generation: a new individualism?	84
6.1 Individual emancipation and the economic crisis	84
6.2 On the notion of individualism	86

6.3 The uncertainties of the present moment	88

III. Fra seminarer og møter 88

a) Innlegg 88

Knut Ove Eliassen: Seksualitet og modernitet	91

Per Otnes: Levekår og kommunale tjenester	105

1. Historikk om levekårsbegrepet	105
2. Levekår og fordelingskonflikt	106
3. Levekår: Ikke bare individuelle	108
4. En portefølje-modell	111
5. Om to slags ikke-varer	114
6. Forskning for ny forståelse	115

b) Anmeldelser 117

Joacim Israel: Dag Østerberg: Metasociology	119

Tormod K. Lunde: The Sociology of Consumption — Per Otnes (red.)	127

Ragnhild Skogheim: Exploring the Modern City — Paris, 1850- 1870	131

A comment on David Harvey: "Consciousness and the Urban Ex- perience"	131
1. Restless analyst	131
2. Age of conflict	132
3. Most delicious of monsters	133
4. Artist of demolition	134
5. More mobility	135
6. Capitalization of space	136
7. Boom of speculation	137
8. Sentralization of power	137
9. Home as a safe bastion	139

10. Technological approach to social life	140
11. Heroes of the street	140
12. City as a whore	141
13. Family of eyes	141

c) Ordskifte 143

Ottar Hellevik: Jesuitter i Akademia 145

Jan Trost: Den urspårade debatten? 149

Per Otnes: Dørvakta og samvittigheten 153

IV Kronikk 159

Donald Broady: Bakgrunden till epistemologins genombrott inom fransk samhällsvetenskap 161

1. Krön och kröning	162
2. Khâgne	165
3. "L'École"	166
4. Hinsides agrégationen	168
5. Existentialismen, fenomenologin	169
6. Den epistemologiska traditionen	171
7. "Den epistemologiska fraktionen"	176
8. En utmanarposition	178
9. Uppbrottet frå filosofin	182

Forord

Siden 1988 har årboka endret redaksjon. Dag Østerberg har gått ut, og Sigurd Skirbekk har begynt å fungere i hans sted. Den gjenværende redaktør retter en stor takk til avtroppende for ideer, innsats og godt samarbeide gjennom 4 år, og en tilsvarende stor velkomst til påtroppende. Forøvrig har gjenværende, som også har ønsket seg erstattet, måtte innse at krav til kontinuitet i produksjonen krever hans innsats i enda noen tid.

Årboka feirer ellers femårsjubileum i 1989. Vi venter ingen oppmerksomhet forøvrig, men er glad for at ISO-ledelsen har gitt sin støtte til å markere med å utgi *to halvbind* i 1989. Det første kommer i juni, det neste ved årsskiftet. Det er videre gledelig at utgivelsen vitner om fortsatt stor stofftilgang, stor faglig produktivitet blant staben og nærstående kolleger i inn- og utland.

Redaksjonen takker alle bidragsytere — ikke minst de 5–6 som måtte vente til annet halvbind. Grunnen er dels nye rammer, men mest redaksjonens ønske om størst mulig innholdsmessig sammenheng mellom innleggene.

EDB-skriving og -satsproduksjon er fortsatt utmerket arbeid fra hhv. Tove Hanssen og Bjørn Larsen, USE. Redaksjonen takker igjen.

Bokomtalene som ble borte i 1988 kommer sterkt igjen i år. Vi beklager at enkelte fortsatt må vente, kanskje til og med lengre enn til annet halvbind.

Om innleggene er følgende å si: Frønes er fra NSF's vinterseminar i 1989. Baudrillards er en av hans gjesteforelesninger i Oslo 25.11.88 (den andre er i hovedsak trykt i Löfgren og Molander: *Postmoderna tider*, Stockholm; Norsteds 1986). Broady er fra ISOs vårseminar i juni 1988, Terrail fra høstseminaret i oktober samme år, og Eliassen fra et NSF-møte høsten 1989.

Per Otnes

Sigurd Skirbekk

Bakgrunden till epistemologins genombrott inom fransk samhällsvetenskap

Donald Broady

“Jag har aldrig mött så många intelligenta människor samlade
på så få kvadratmeter”

Aron om École normale supérieure, rue d'Ulm (*Mémoires*,
1983, p 31.)

Den intellektuella eller vetenskapliga världen kan vid en given tidpunkt
analyseras som ett objektivt fält av positioner. Ur den enskildes synvinkel
framträder samma värld som ett subjektivt fält av möjligheter.

Tag en framgångsrik filosofistudent i femtiotalets Paris, Bourdieu eller
någon av hans generationskamrater! Denne hade att orientera sig i ett ob-
jektivt fält, där en dominerande position representerades av existentialist-
erna, med Sartre som centralfigur och *les Temps modernes* som publicist-
isk tribün. Andra positioner representerades av den traditionella spiritual-
istiska skol- och universitetsfilosofin, åter andra av epistemologerna, var-
till kom positioner utanför filosofins fält: historievetenskapens, antropolog-
ins, sociologins etc, samt positioner inom den ickeakademiska intellektu-
ella världen. Ett sådant system av positioner framträder för den unge man
som där söker vinna inträde som ett fält av möjligheter: vissa positioner
uppfattas som möjliga och värda att eftersträva, andra framstår som ute-
slutna, omöjliga eller ovärdiga. Pretendentens hållning till de tillgängliga
positionerna styrs av hans bakgrund och aktuella position, i Bourdieus fall

uppväxten i folklig, lantlig miljö, lyckosam karriär genom parisiskt elit-gymnasium och *khâgne*, fram till humaniorasektionen vid École normale supérieure, rue d'Ulm.

Låt oss således teckna kartan över de positioner till vilka Bourdieu hade att förhålla sig i början av sin bana, under femtio- och sextiotalen. Vi får därmed även veta något om ett antal ungefär jämnåriga unga filosofer vilkas banor hade en likartad utgångspunkt och som idag, trettio eller fyrtio år senare, själva intar framträdande positioner inom det franska intellektuella livet.

En sådan förening av strukturell och fenomenologisk analys, dvs en samtidig rekonstruktion av det objektiva fältet av positioner och det subjektiva fältet av möjligheter, ansluter till Bourdieus eget sätt att arbeta. Det följande är ingen genomförd vetenskapssociologisk undersökning. Syftet är blott att sammanställa ett minimum av information som krävs för att vi skall förstå de sociala villkoren för den bourdieuska sociologins konstituering.¹

1. Krön och kröning

Bourdieu underkastades den mest kvalificerade filosofiska dressyr som Frankrike kunde erbjuda: filosofiklassen vid landets förmåsta humanistiska gymnasium, *la khâgne* vid samma skola, och under åren 1951–54 École normale supérieure vid rue d'Ulm.

Vid denna tid, slutet av fyrtioalet och början av femtioalet, framstod det fortfarande som självklart att de mest begåvade eleverna skulle välja filosofiklassen, och därefter gå vidare till *la khâgne* och till humaniorasektionen

¹ En mer komplett undersökning av de sociala uppkomstvillkoren för Bourdieus sociologi vore ett arbete av helt annan omfattning. Om vi tillämpade den bourdieuska sociologins egna principer, skulle vi å ena sidan behöva studera vad Bourdieu och hans medarbetare haft i bagaget (deras habitus, sådan denna formats av uppväxtmiljön och banorna genom utbildningssystemet, etc), å andra sidan kartlägga det samhällsvetenskapliga fältet, dess struktur (dvs systemet av relationer mellan olika positioner), dess historia samt dess förbindelser med andra sociala fält (andra vetenskapliga och intellektuella fält, politikens och den statliga administrationens fält etc) och med klasstrukturen. Det som här följer är en utskrivet version av en föreläsning vid sociologiska institutionen, Oslo universitet den 3 juni 1988. Jag uppehåller mig vid filosofins fält under femtio- och sextiotalen. För att förstå hur Bourdieu konstituerade sitt projekt måste vi givetvis dessutom ta hänsyn till hur samhällsvetenskapens fält tog sig ut. Om detta och annat handlar den bok om Bourdieus sociologi som jag just nu skriver ihop.

vid École normale supérieure, rue d'Ulm. Lika självklart var att filosofistudenterna förväntades vara de mest begåvade; en cirkulär föreställning om sambandet mellan filosofistudier och intellektuell överlägsenhet som utövade ett starkt tryck på Bourdieus generation². För att citera François Châtelets stridsskrift mot den rutiniserade skolfilosofin: "I England, Tyskland, USA bestämmer sig eleven för att bli filosof; i Frankrike blir den elev som inträder i gymnasiet maskinen med nödvändighet filosof, mer eller mindre."³

Innan vi går vidare bör kanske några sakupplysningar infogas. Sista årskursen <classe terminale> av gymnasiet (lycée; vid den tid vi här behandlar var collège-organisationen inte införd) var indelad i olika varianter <sections>. En av dessa var *la classe de philosophie*. Efter studentexamen <baccalauréat> kan de mest framgångsrika eleverna — dvs de som hade de bästa studentbetygen samt de bästa samlade resultaten <livret scolaire> från hela gymnasietiden — gå vidare till en tvåårig påbyggnadsutbildning <classes préparatoires>, som utgör en förberedelse för intagningsprovet till de elitskolor som kallas *les grandes écoles*. Den preparandutbildning som förbereder för intagningsprovet till den humanistiska <lettres> studieinriktningen vid École normale supérieure kallas *la khâgne* (ibland kallas första årskursen *hypo-khâgne* och den andra *khâgne*). Det finns flera Écoles normales supérieures, egentligen gymnasie- och högskolor. Den vid rue d'Ulm i Paris åtnjuter högst prestige, och det är om den vi skall tala i det följande. Undervisningen är fyraårig och leder för de mest framgångsrika fram till *agrégation*, den examen som ger tillträde till gymnasie- och universitetsläraryrkariärer.

Därmed åter till de franska gymnasiernas filosofiklasser, som har varit utomordentligt viktiga för att hos generation efter generation befästa viljan att bli intellektuell i allmänhet och filosof i synnerhet. Här mötte eleverna de stora klassiska tänkarna och de förebildliga samtida intellektuella (på Bourdieus tid Sartre och Camus). Filosofistudierna uppfattades som krönet på gymnasieutbildningen⁴. Gymnasielärarna i filosofi utgjorde en kärna i

² Jag skriver i förfluten tid. Idag torde även i Frankrike matematiken och naturvetenskaperna ha övertagit den position överst i universitetsämnenas hierarki som tidigare tillkommit filosofin.

³ F. Châtelet: *La philosophie des professeurs*. Paris: Grasset, 1970, p 10.

⁴ Krön- och kröningsmetaforerna är av tradition vanligt förekommande i den officiella diskursen om filosofiundervisningens plats i skolans läroplan (för kritiska kommentarer se F. Châtelet, 1970, p 9 *et passim*; J.-L. Fabiani: *Les philosophes de la république*. Paris: Éd

den publik som följde debatterna i de intellektuella tidskrifterna, fyllde sina privata bibliotek med filosofisk litteratur och kanske umgicks med planer på att en dag lägga fram en avhandling. En avgörande betingelse för den franska filosofins receptions villkor är denna klyvning av det filosofiska fältet, den avgrund som skilde de "verkliga" filosoferna, vilka förväntades tänka nya tankar och skriva böcker, från filosofilärarna som hade att förmedla tankarna och utgjorde en publik för de förra⁵.

Att gymnasiet var så viktigt i sammanhanget, måste förstas mot bakgrund av att lärarna vid det franska universitetets humanistiska fakultet länge hade som främsta och snart sagt enda funktion att fungera som jury i samband med studentexamen; innan 1877 existerade knappast några universitetsstudenter alls⁶. Universitetets expansion är av sent datum i Frankrike. Gymnasiets filosofiklass förblev länge normen för all filosofisk aktivitet⁷.

Fransk filosofiundervisning är inte minst en träning i att behärska ett specifikt språkbruk. En framgångsrik elev var den som gjorde väl ifrån sig i de uppvisningar i språkligt mästarekap som kallas *dissertations*⁸. Filosofiundervisningen fostrade också studenterna i ett specifikt sätt att läsa filosofiska texter och förhålla sig till filosofihistorien, materialiserad som en kanon av klassiska texter. Den etablerade franska skol- och universitetsfilosofin har sedan första världskriget i hög grad haft karaktär av just filosofihistoria⁹.

Skolfilosofins och universitetsfilosofins dominerande strömningar kan

de Minuit, 1988, p 10, 49).

⁵ Filosofihistorikern Jean-Louis Fabiani har försökt ge en sociologisk förklaring till att denna klyvning uppstod under det sena 1800-talet (innan dess var det självklart att filosoferna framför allt var lärare), se Fabiani: *Les philosophes de la république*. Paris: Éd de Minuit, 1988, pp 9, 87–91.

⁶ Se t ex A. Proust: *L'enseignement en France (1800–1967)*. Paris: A. Colin, 1968, pp 223ff.

⁷ J.-L. Fabiani: *Les philosophes de la république*. Paris: Éd de Minuit, 1988, p 9f. För en analys av filosofiklassens kursplaner, se pp 45–71.

⁸ Om dissertationens betydelse, bl a som den franska skolfilosofins viktigaste redskap, se L. Pinto: "L'école des philosophes. La dissertation de philosophie au baccalauréat", *Actes de la recherche en sciences sociales*, No 47–48, 1983, pp 21–36; ny version i L. Pinto: *Les philosophes entre le lycée et l'avant-garde*. Paris: Éd L'Harmattan, 1987, pp 15–38.

⁹ J.-L. Fabiani: *Les philosophes de la république*. Paris: Éd de Minuit, 1988, p 84. Denna tonvikt vid filosofins historia består alltså. Enligt Louis Pintos beräkning uppgår andelen filosofihistoriska artiklar i de ledande universitetsfilosofiska tidskrifterna (*Archives de philosophie*, *Études philosophiques*, *Revue de métaphysique et de morale*, *Revue philosophique*) under perioden 1982–1985 till inte mindre än 58 procent (L. Pinto: *Les philosophes entre le lycée et l'avant-garde*. Paris: Éd L'Harmattan, 1987, pp 41, 43).

karaktäriseras som "subjektsfilosofi", "medvetandefilosofi" eller "spiritualism". Platon, Descartes och Kant utgjorde den "kanoniska treenigheten"¹⁰. Filosofins uppgift ansågs vara att reflektera över subjektet, medvetandet eller jaget (ofta identifierat med filosofens subjekt, medvetande eller jag) och dess tillägnelse av världen. Som vi skall se kom Bourdieus generation att revoltera mot detta dittills dominerande sätt att uppfatta filosofins ärende.

2. Khâgne

Mycket av vad som ovan sagts om filosofiklasserna gäller än mer uttalat för *la khâgne*¹¹, det vill säga de klasser med humanistisk inriktning dit de mest framgångsrika eleverna efter avlagd studentexamen söker sig för att preparera sig inför inträdesprövningarna till École normale supérieure.

De mest prestigeladda *khâgne*-klasserna (vars elever hade bäst chans att placeras vid École normale supérieure) fanns vid Louis-le-Grand och Henri-IV i Paris samt lycée du Parc i Lyon, i nämnd ordning.

La khâgne vid dessa skolor har varit genomgångsstationen för dagens ledande franska intellektuella. Bourdieu gick på Louis-le-Grand, och bland de ungefär jämnåriga eller något äldre som varit *khâgneux* vid samma skola kan nämnas Jacques Le Goff, Jean-François Lyotard, Jules Vuillemin, Alain Touraine. Henri-IV kan bland sina *khâgneux* räkna Gilles Deleuze, Michel Foucault, René Girard, Emmanuel Le Roy Ladurie. Bland eleverna vid lycée de Parc i Lyon fanns i slutet av trettioåret en yngling som gjorde sig bemärkt som glödande katolik, Louis Althusser. Och så vidare.

Den undervisning som gavs vid *la khâgne* bestämdes givetvis, till form och innehåll, av villkoren för intagningsprövningen till École normale

¹⁰ Louis Pinto antyder en sociologisk förklaring till att denna treenighet dominerat fransk filosofiundervisning: Platons, Descartes och Kants succé sammanhänger med att de bygger under tron på filosofilärarkårens värde. De representerar såväl den krävande brytningen med vardagsförståndet (grottligheten, det metodiska tvivlet resp de transcendentala illusionerna) som värdigheten hos det subjekt som utgör grunden för världens förståelighet (den förlösta själen, cogito, resp jagets enhet, sedelagen etc). Se L. Pinto: *Les philosophes entre le lycée et l'avant-garde*. Paris: Éd L'Harmattan, 1987, pp 22, 54.

¹¹ Mycken etymologisk möda har ägnats åt att spåra ursprunget till det egendomliga ordet *khâgne*. Den tidiga formen var helt enkelt *cagneux*, kobent, möjligen ett tillmäle som naturvetarstudenter riktade mot de förlästa och opraktiska studenter som aspirerade på att vinna inträde på den humanistiska sektionen av École normale supérieure. Dessa senare accepterade benämningen och gav så småningom ordet dess nuvarande kvasilärda stavning.

supérieure. Bourdieu har i flera sammanhang karakteriserat *khâgne*-läarna som tränare <entraîneurs>, med uppgift att förbereda sina adepter för denna ödesmatch.

3. "L'École"

Filosofämnet intog således platsen på prestigehierarkins krön. Här följer några noteringar om den skola som åtnjutit högst anseende när det gäller att skola filosofer.

Varje ung man med siktet inställt på att bli intellektuell i allmänhet och filosof i synnerhet drömde om att bli antagen vid humaniorasektionen av École normale supérieure vid rue d'Ulm, de intellektuellas drivhus framför andra, ofta rätt och slätt kallad *l'École*, skolan. Här utvecklades en mycket speciell livsstil¹². Skolan var ett internat, vid denna tid med enbart pojkar som elever. Den som väl blivit antagen var därefter under de fyra studieåren befriad från materiella bekymmer såtillvida att han försågs med mat och logi och månadslön. Denna slutna, självtillräckliga värld, där man var viss om att tillhöra den yppersta intellektuella eliten och inte hade mycket till övers för det som skedde på annat håll (läarna vid Sorbonne betraktades som regel som nollor¹³), leder tankarna till Durkheims beskrivning av de första kristna skolorna, där all påverkan koncentrerades mot ett och samma mål, att skapa en kristen habitus¹⁴. Vid *l'École* samverkade allt till att skapa en intellektuell habitus. Här övade man sig i att anlägga en mycket speciell

¹² Trots det panegyriska syftet förmedlar Alain Peyrefittes antologi *Rue d'Ulm. Chroniques de la vie normalienne* (Paris: Jean Vigneau 1950) intressanta vittnesbörder från forna elevgenerationer om livsstilen vid skolan, ritualerna och den egenartade interna jargongen (se ordlistan pp 295–305). En berömd beskrivning av livet vid skolan är Sartres förord till Pauls Nizans *Aden Arabie*; Nizan tillhörde de intellektuella som kände motvilja mot den devota hållningen till auktoriserade intellektuella värden som dominerade bland eleverna vid École normale supérieure. Även Nizans egen uppgörelse i *Les chiens de garde* (Rieder, 1932, nyutgåva Maspero 1982) med sin studietids filosofi är klassisk. Bourdieu förefaller ha haft liknande erfarenheter av sin tid vid denna de skolanpassade skollärlärbarnens skola, vilket framgår av hans beska analyser i många sammanhang, t ex "Épreuve scolaire et consécration sociale. Les classes préparatoires aux Grandes écoles", *Actes de la recherche en sciences sociales*, No 39, septembre 1981, pp 3–70.

¹³ Aron skriver i sina memoarer att les normaliens var så "genompyrda av överlägsenhet" att de ogärna bevisade föreläsningarna vid Sorbonne (*Mémoires*, 1983, p 68).

¹⁴ E. Durkheim: *L'Évolution pédagogique en France*, Paris: P.U.F., 2. uppl 1969 (1938), p 37–40; Durkheim använder för övrigt just i detta sammanhang termen habitus (p 37).

intellektuell stil eller hållning i tänkande, åtbörder och sätt att skriva och tala. I denna enkönade värld samtalade man ständigt om sina läsefrukter, visste mycket om varandra och knöt livslånga band; åtskilligt av vad som sker inom den franska intellektuella världen blir begripligt först mot bakgrund av de nära relationerna, vänskapsbanden och rivaliteterna mellan f d *normaliens*.¹⁵

Några ord bör sägas om rekryteringen till École normale supérieure. Det var ingen utpräglad överklasskola. Visserligen fanns bland eleverna få barn till arbetare o bönder, men i synnerhet andelen söner till lärare var anmärkningsvärt stor: under tredje republiken hade i genomsnitt var tredje elev varit skollärlärbarn. Var femte elev var under samma period son till folkskollärare, och över huvud taget var barnen till statstjänstemän i blygsam ställning väl representerade. Skolan var med andra ord en väg för social uppstigning, vilket är viktigt med tanke på att alternativa vägar — särskilt till högre offentliga ämbeten — synes ha varit mindre öppna för medelklasserna.

Sådana var förhållandena alltså under den period, första hälften av femtiotalet, när Bourdieu var elev vid skolan. Inom parentes kan tilläggas, att den därefter i flera avseenden förlorat sin privilegierade ställning. I takt med att andelen studerande från högre sociala skikt ökade förlorade skolan delvis sin karaktär av uppstigningsväg för medelklassernas studiebegåvningar (därmed urholkades givetvis även den traditionella funktion hos *la khâgne*). Vidare har den förlorat sin ställning på toppen av elitskolornas prestigehierarki. Det har främst att att göra med att en annan

¹⁵ De ledande franska sociologernas problematiska förhållande till filosofin, liksom filosofernas antagonism gentemot sociologin, måste sättas in i det här antydda sammanhanget. Alla var de från början filosofistuderande, och de mest framgångsrika, dvs den lilla hårt selekterade skara som tog sig in på de parisiska elitgymnasierna och École normale supérieure, kände varandra. Alain Touraine (som skulle bli Bourdieus argaste konkurrent om positionen som sin generations ledande sociolog) uppgår i sina memoarer att hans närmaste vän under slutet av *khâgne*-tiden vid Louis-le-Grand var Jean-François Lyotard (Touraine: *Un désir d'Histoire*. Paris: Stock 1977, p 25). En av Bourdieus närmaste vänner under tiden vid École normale supérieure var Jacques Derrida. De franska konfrontationerna mellan filosofi och sociologi är betingade av dessa nära personliga relationer; från filosofens horisont framstår sociologen som en desertör, medan sociologen kan anse sig fullfölja en kritisk intention som filosofen givit upp genom att stanna kvar inom filosofin. Ett färskt exempel: även om varken Derrida och Bourdieu nämner den andre i sina i år (1988) aktuella böcker om Heidegger, så torde det för alla initierade vara uppenbart att här fortsätter polemiken mellan två gamla studiekamrater — en polemik som blev offentlig från och med Bourdieus postskriptum i *La distinction*, pp 565–585.

av *les grandes écoles*, nämligen ENA (École nationale d'administration), seglat upp till en obestridd tätposition. Ett indicium på att ENA erövrat en dominerande position är att åtskilliga elever från École normale supérieure, rue d'Ulm idag efter avslutade studier påbörjar ännu en utbildning, vid ENA, varigenom de skaffar sig en inträdesbiljett till de mest uppsatta positionerna inom ämbetsmannavärlden, de politiska fälten etc. Dessa och andra omvandlingar av relationerna mellan *les grandes écoles* finns väl belagd i en serie undersökningar vid Centre de sociologie européenne, från vilka de första syntetiska resultaten nyligen publicerats¹⁶.

Det finns fler faktorer som förklarar att École normale supérieure, rue d'Ulm, tappat i betydelse. De akademiska karriärvägarna har blivit mindre framkomliga och lockande (den växande andelen yngre akademiker innebär minskade utsikter till professur), samtidigt som de expanderande marknaderna för massmediaintektuella, olika slags utredningsinstitut o likn medfört att tunga akademiska investeringar inte längre är lika obligatoriska.

Till sist har givetvis den humanistiska sektionen vid École normale supérieure förlorat en del av sin ställning på grund av att filosofin inte längre intar en obestridd position på disciplinhierarkins krön. I hela det franska utbildningsväsendet har de klassiska studieinriktningarna minskat både i omfattning och betydelse; idag torde matematiken delvis ha övertagit latinets roll som det franska gymnasiet främsta selektionsinstrument¹⁷.

4. Hinsides agrégationen

Vi börjar nu närma oss slutet av beskrivningen av den utbildningsbana — gymnasiet filosofiklass, *la khâgne*, École normale supérieure vid rue d'Ulm — som varit typisk för toppskiktet bland franska universitetsintellektuella inom det humanistiska fältet. Nästa etapp var *agrégation* i filosofi.

Det var inte många som passerad detta nålsöga. Några tiotal kandidater (antalet varierade från år till år) godkändes vid de årliga *concours d'agrégation* i filosofi. Eleverna från École normale supérieure har lyckats väl i denna nationella konkurrens, antingen man räknar det totala antalet normaliens som klarat sin *agrégation* eller ser till deras placering på

¹⁶ *Actes de la recherche en sciences sociales*, No 69, 1987 och No 70, 1987.

¹⁷ M. Armatte et al (pseudonymen "Les Messâches"): *Mathématiques et sciences humaines: des années soixante aux années quatre-vingts. Essai de bilan*. Ms., under utgivning, p 3.

rankninglistan. Vi kan som extremt exempel välja året 1950 — det år då Bourdieu antogs som elev — som var ett ovanligt gott år för *les normaliens*: i 1950 års *agrégation des lettres* erövrade de 16 av de totalt 27 platserna, och besatte samtliga de 12 främsta platserna!

En avlagd *agrégation*-examen är förutsättningen för en karriär inom den franska högre utbildningen. Den som placerade sig allra främst i *agrégation*-examen kunde hoppas på en omedelbar möjlighet till en universitetslärartjänst i Paris. De som hamnade något längre ned på rankingskalan kunde räkna med en tjänst vid något provinsuniversitet (och efter ett antal år i förvisning söka en tjänst vid parisuniversitetet). Övriga kunde bli gymnasielärare, eller i bästa fall lärare i *les classes préparatoires*.

Eftersom vi här intresserar oss för de sociala förutsättningarna för Bourdieus projekt, bör tilläggas, att *agrégation* i filosofi under större delen av nittonhundratalet — från durkheimianernas framträdande och fram till sextioalet — var den modala utbildningsbakgrunden för i stort sett alla ledande franska universitetssociologer. Detta är givetvis en viktig betingelse för det i Frankrike ständigt lika problematiska förhållandet mellan filosofi och sociologi.

Trots en viss nedgång var fortfarande efter andra världskriget *normaliens* väl representerade inom den franska högre utbildningen. De utgjorde år 1946 alltså 44% av universitetsprofessorerna i humaniora vid Sorbonne. Vid provinsuniversiteten besatte de 34% av professurerna.

5. Existentialismen, fenomenologin

Vilket var nu det fält av möjligheter som bredde ut sig för den generation av unga män som för tre eller fyra decennier sedan var elever vid École normale supérieure, rue d'Ulm?

Vi kan lämna den dominerande universitetsfilosofiska riktningen åsido. Gräddan bland de unga blivande filosofer som formades vid École normale supérieure var preparerade för att skapa sina egna projekt. De hade inte mycket till övers för det slag av spiritualistiska filosofi som lärdes ut vid Sorbonne och som dominerade skolfilosofin. Det var helt andra positioner som framstod som alternativ för det yngsta filosofiska avantgardet.

Först och främst måste existentialismen nämnas. Existentialismen och den existentialistiska receptionen av fenomenologin representerade under

femtioalet den dominerande polen inom det intellektuella fältet.

Inte minst i *khâgne*-miljöerna utgjorde Jean-Paul Sartre den ständiga referensen och framstod som modellen för den fulländade intellektuelle. Vid École normale supérieure, rue d'Ulm var situationen visserligen en annan, såtillvida att man gärna gav uttryck för åsikten att Sartre var en nolla, medan Heidegger stod högt i kurs¹⁸. Men modellen Sartre dominerade hos den bredare publiken, och även bland *khâgneux*, och utövade uppenbarligen fram till början av sextioalet¹⁹ en oerhörd dominans även över dem som inte accepterade hans filosofi.

Existentialisterna var långtifrån numerärt dominerande inom filosofkåren, men framstod lika fullt för Bourdieus generationskamrater som socialt dominerande. Sartre representerade inom det intellektuella fältet den exemplariska personligheten, gentemot vilken man måste definiera sig. Var och en som kände sig kallad att bli filosof eller intellektuell tvangs förhålla sig till modellen Sartre, om så för att ta avstånd.

Bourdieu tillhör dem som i många sammanhang kritiserat Sartre, på såväl vetenskapliga som etiska och politiska grunder²⁰. Redan under sina studieår vid École normale supérieure kände han enligt egen utsago motvilja mot anspråket på att filosofen skall ha svar på allt och ansvar för allt, dvs ambitionen från perioden för det första *les Temps modernes*-manifestet. Existentialismen tedde sig för Bourdieu och hans likasinnade som utan filosofisk halt och därtill moraliskt suspekt.

För dem som tog avstånd från existentialismen öppnade sig olika möjligheter. En möjlighet var att gå till källorna bakom Sartre: man kunde — vilket som nämnts var vanligt vid École normale supérieure — hylla Heidegger²¹. Man kunde också hämta stöd hos Husserl och dennes

¹⁸ Redan åren kring 1930 lär *Sein und Zeit* ha varit den mest utlånade boken från biblioteket vid École normale supérieure (A. Boschetti: *Sartre et 'les Temps Modernes'. Une entreprise intellectuelle*. Paris: Éd de Minuit, 1985, p 91).

¹⁹ Enligt filosofihistorikern Louis Pintos bedömning behöll Sartre den dominerande positionen inom det filosofiska fältet fram till början av sextioalet (L. Pinto: *Les philosophes entre le lycée et l'avant-garde*. Paris: Éd L'Harmattan, 1987, p 77).

²⁰ Kritiken av Sartres subjektivism och av idealet den "totale intellektuelle" är ett återkommande tema i Bourdieus författarskap, se t ex Bourdieus och Passerons uppsats *Sociologie et philosophie en France depuis 1945: mort et resurrection de la philosophie sans sujet*, CSE, 1966, p 18 et passim; *Esquisse d'une théorie de la pratique*, 1972, pp 248–250; *Le sens pratique*, 1980, särsk kap 2; p 69 i "L'illusion biographique", *Actes de la recherche en sciences sociales*, No 62/63, juin 1986, pp 69–72; "Sartre, l'invention de l'intellectuel total", *Libération*, 31 mars 1983, p 20f.

²¹ Heidegger var förmodligen mer hyllad än läst. Föga av hans författarskap hade överförts

avståndstagandet från de metafysiska utflykterna och insisterande på den sorgfälliga beskrivningen. Att ge sig in i fenomenologin kunde således vara ett sätt att mot Sartre spela ut hans läromästare, en *ad fontes*-strategi som brukar tilltala unga ambitiösa heterodoxa intellektuella. Bourdieu ägnade under studietiden mycken möda åt fenomenologin (Husserl, Merleau-Ponty)²², ett intresse som genomsyrar hela hans författarskap. Men än viktigare för Bourdieu, och för en krets av likasinnade som var disponerade att söka sig bort från både den spiritualistiska universitetsfilosofin och existentialismen, var den franska epistemologiska traditionen.

6. Den epistemologiska traditionen

En av dessa likasinnade var den några år äldre Michel Foucault, som formulerat tesen att fransk filosofi präglas av en huvudmotsättning mellan subjekt filosofi och begrepps filosofi. Låt oss citera en passage ur *Revue de metaphysique et de morale* 1985 (temanumret om George Canguilhem). Foucault skriver:

"Utan att bortse från de motsättningar som på senare år och allt sedan krigsslutet ställt marxister mot icke-marxister, freudianer mot icke-freudianer, disciplinspecialister mot filosofer, dem som är verksamma inom universitetet mot dem som är verksamma utanför universitetet, teoretiker mot politiker, tycks det mig ändå som kunde man finna en annan skiljelinje som skär tvärs över alla dessa motsättningar. Det är den som åtskiljer en erfarenhets filosofi, menings filosofi, subjekt filosofi från en vetandefilosofi, rationalitets filosofi, begrepps filosofi; å ena sidan härstamningen från Sartre och Merleau-Ponty, å andra sidan härstamningen från Cavaillès, Bachelard, Koyré och Canguilhem. Denna klyvning går utan tvivel längre tillbaka och dess spår kan återfinnas under hela 1800-talet: Bergson och Poincaré, Lachelier och Couturat, Main de Biran och Comte. Men klyvningen

till franska; framför allt tycks vid denna tid en översättning av *Brief über den Humanismus* ha fungerat som en lathund som tillät Heideggers vara-filosofi att spelas ut mot Sartres subjekt-filosofi. Det skulle dröja till 1985 innan hela *Sein und Zeit* blev tillgänglig på franska (då i två översättningar, först en oauktoriserad på Authentica, några månader senare en auktoriserad på Gallimard).

²² Bourdieu har berättat att han förberedde ett avhandlingsarbete om "det affektiva livets fenomenologi", med Canguilhem som patron.

konstituerades under 1900-talet såtillvida att den franska fenomenologi-receptionen skedde via den.²³

Foucaults uppdelning av fransk filosofi i "subjektsfilosofi" och "begreppsfilosofi" var givetvis en partsinlaga. Han räknade sig till det senare lägret, som han ville skänka en genealogi, och det är inte troligt att alla hans motståndare är förtjusta över att buntas samman under rubriken "philosophie du sujet".

Ändå tror jag att motställningen säger något om den faktiska utvecklingen inom fransk filosofi, åtminstone sådan denna avtecknade sig för Foucault, Bourdieu och andra som intog en likartad position i början av sina vetenskapliga banor. För dem tedde sig såväl den officiella spiritualistiska universitetsfilosofin (både de bergsonska och de nykantianska varianterna) som Sartres existentialism som oacceptabel "subjektsfilosofi", dvs som arvtagare till en cartesianisk tradition där den mänskliga subjektiviteten placeras i högsätet. I stället sökte de sig till en annan rationalistisk tradition som snarare utgått från cartesianernas vedersakare Leibniz och Spinoza. Jag avser den tradition inom naturvetenskapernas och matematikens filosofi som i Frankrike brukar benämnas "epistemologi".

För att förstå Bourdieus sociologi måste man känna till denna tradition. Jag skulle till och med vilja hävda att Bourdieus sociologiska teori inte i första hand är en teori om samhället, utan en kunskapsteori, en teori om den sociologiska kunskapens möjligheter och gränser, och närmare bestämt ett försök att till samhällsvetenskapens domän införa det slag av tänkande med vars hjälp Duhem, Koyré, Bachelard, Cavillès, Canguilhem med flera förnyat matematikens och naturvetenskapernas filosofi.

Bourdieu menar att vi i en dylik kunskapsteoretisk reflexion har att söka det som konstituerar sociologin som vetenskap, och att man hos sociologins fäder — Marx, durkheimianerna och Weber — finner besläktade teorier om den sociologiska kunskapen. Att rätt bedriva sociologi innebär således, enligt Bourdieu, inte att ansluta sig till Marx', Durkheims, Webers eller någon annans teori om sociala system, eller att välja den ena eller andra typen av undersökningsteknik. Det avgörande är i stället att utveckla sin "epistemologiska vaksamhet", att bryta med det spontana tänkandets real-

²³ M. Foucault, "La vie: l'expérience et la science", *Revue de métaphysique et de morale*, Vol 90, No 1, janv-mars 1985, pp 3–14. Citatet hämtat från p 4. En engelsk version av samma text hade redan under Foucaults livstid publicerats som förord till översättningen av Canguilhems *Le normal et le pathologique* (On the Normal and the Pathological. Dordrecht/Boston/London: D. Reidel, 1978).

ism och substantialism, att inte ta någon kunskap för given, att sorgfälligt konstruera objektet för sin undersökning, att skapa hypoteser och att utsätta dessa för prövning.

Denna Bourdieus epistemologiska ambition får sina första tydliga formuleringar i hans teoretiska och metodiska texter från sextiotalets senare hälft. Här anstränger sig Bourdieu att spåra en besläktad ambition hos sociologins fäder, och framför allt insisterar han på sociologen bör lära av matematikens och naturvetenskapernas ojämförligt mycket mer utvecklade epistemologiska reflexion²⁴.

Några bibliografiska upplysningar är på sin plats:

Gaston Bachelards (1884–1962) författarskap ägnades framför allt fysikens, i någon mån kemins, biologins och matematikens filosofi. De grundläggande teserna formulerades redan i avhandlingen *Essai sur la connaissance approchée* (1928). Sedan följde bl a *Le nouvelle Esprit Scientifique* (1934), *La formation de l'esprit scientifique* (1938), *La philosophie du non* (1940), *Le rationalisme appliqué* (1940), *L'Activité rationaliste de la physique contemporaine* (1951), *Le matérialisme rationnel* (1953). Han skrev dessutom en rad inflytelserika verk om poetiska bilder.

Några av Bachelards epistemologiska teser kan sammanfattas så här: vetenskapsfilosofin måste underordnas (natur)vetenskapernas egen utveckling; naturvetenskaperna utvecklas i kamp mot de fel <erreurs> och hinder <obstacles>, främst det vardagliga tänkandets realistiska och substantialistiska föreställningar; det vetenskapliga objektet är inte givet utan konstruerat, som ett system av relationer.

Samma tänkande återfinns vi hos George Canguilhem (1904–), som räknar sig som Bachelards lärjunge²⁵ och främst arbetat med biologins och medicinens historia och filosofi. Efter studietiden vid École normale supérieure var Canguilhem verksam som lärare vid fakulteten i Strasbourg, där han 1943 lade fram sin avhandling, en historisk studie av den medicinska filosofins sätt att handskas med begreppen normalitet och

²⁴ I förordet (p 5) till den andra upplagan av *Le métier* (1973) anger Bourdieu t o m som skäl för bokens tillkomst att det ännu inte existerar någon epistemologi för samhällsvetenskaperna.

²⁵ Canguilhem efterträdde 1955 Bachelard på stolen i l'Histoire et philosophie des sciences vid Sorbonne och övertog även ledningen för l'Institut d'histoire des sciences (efter Canguilhem har Bachelards dotter Suzanne fungerat som ledare för detta institut). Canguilhem var dock inte Bachelards elev i mer bokstavig bemärkelse, han hävdar att han aldrig följde dennes föreläsningar (Canguilhem, *Ideologie et rationalité dans l'histoire des sciences de la vie*, Paris: Vrin, 2. uppl. 1981 (1977), p9).

patologi²⁶. 1955 kom han till Sorbonne och började samtidigt föreläsa vid l'Institut d'Histoire des Sciences. Canguilhem's författarskap är inte stort, det omfattar ytterligare några medicin- och fysiologihistoriska arbeten²⁷, två filosofihistoriska verk, även de till största delen behandlande biologins och medicinens historia²⁸, samt ett stort antal artiklar.

Jean Cavaillès²⁹ (1903–1944), som arbetade med matematikens och logikens historia och filosofi, har haft ett inflytande som vida överstiger den blygsamma omfattningen av hans publicerade skrifter. Han dog i förtid, framför en tysk exekutionspluton i andra världskrigets slutfas, efter legendariska bedrifter i motståndsrörelsen. Cavaillès läste vid École normale supérieure i mitten av tjugotalet, var väl förtrogen med tysk matematik och filosofi, medverkade vid utgivandet av brevväxlingen mellan Cantor och Dedekind, och försvarade 1937 en nyskapande avhandling om mängdläran's problem och frågan om matematikens grund³⁰. Därutöver publicerade han ett tiotal artiklar, innan slutet i en massgrav i Arras³¹. Två postuma arbeten publicerades 1947³². Utöver dessa skrifter i logiska och matematiska ämnen finns fyra artiklar från trettioalets första hälft om samtida politiska och religiösa rörelser i Tyskland. Det är hela författarskapet.

Fler namn kunde nämnas för att karaktärisera den epistemologiska

²⁶ *Essai sur quelques problèmes concernant le normal et le pathologie* (2. uppl 1950, Les Belles Lettres, Paris, 3 utv uppl under titeln *Le normal et le pathologie*, Paris: P.U.F., 1966).

²⁷ *La connaissance de la vie*. Paris: Hachette 1952 (2 utv uppl, Vrin, 1966); *La formation du concept de réflexe au XVIIe et XVIIIe siècle*. Paris: P.U.F., 1955 (2re uppl, Vrin, 1977), *Du développement à l'évolution au XIXe siècle* (tills m G. Lapassade, J. Piquemal och J. Ulmann). Paris: P.U.F., 1962 (2re uppl 1985).

²⁸ *Études d'histoire et de philosophie des sciences*. Paris: Vrin, 1968 (5 utv uppl 1983); *Idéologie et rationalité dans l'histoire des sciences de la vie*. Paris: Vrin, 1977 (2 uppl 1981).

²⁹ Standardbiografen om Jean Cavaillès är författad av hans syster Gabrielle Ferrières: *Jean Cavaillès, philosophe et combattant (1903–1944)*. Paris: P.U.F., 1950; ny upplaga under titeln *Jean Cavaillès, un philosophe dans la guerre 1903–1944*. Paris: Seuil, 1982.

³⁰ *Méthode axiomatique et formalisme. Essai sur le problème du fondement des mathématiques*. Paris: Hermann, 1938 (nyutgåva 1981). Även Cavaillès thèse complémentaire behandlade mängdläran (*Remarques sur la formation de la théorie abstraite des ensembles*. Paris: Hermann, 1938).

³¹ När Cavaillès kropp återfanns registrerades den som "Okänd no 5". "Jag har ofta tänkt", sade vännen Canguilhem i ett hyllningstal, "att man, även om man försökt, inte hade kunnat finna på ett mer gripande epitafium åt en matematikfilosof [...]" (Canguilhem: *Vie et mort*, 1984, p 23; cf Canguilhem och Charles Ehresmann, "Avertissement des éditeurs à la première édition", i Cavaillès, 1976, p XII; Ferrières, 1982, p 204).

³² *Transfinité et continu*. Paris: Hermann, 1947, samt *Sur la logique et la théorie de la science*. Paris: P.U.F., 1947 (2 uppl 1960; 3 uppl, Vrin, 1976).

strömningen inom fransk vetenskapsfilosofi:

På våra breddgrader torde Alexandre Koyré³³ (1892–1964) vara mest bekant för *From the Closed Word to the Infinite Universe* (1957, fransk utgåva 1962), för att ha myntat uttryck som "den vetenskapliga revolutionen" och för att ha inspirerat Thomas Kuhns författarskap. Koyré betraktade sig inte som filosof utan som religions- och (natur)vetenskapshistoriker. Hans författarskap och undervisning hade som en genomgående ambition att påvisa att varje epoks vetenskap (fysik, astronomi, matematik) är oupplösligt sammanvävd med samtida filosofiska, metafysiska och religiösa doktriner. Han har också betytt mycket för att befästa uppfattningen att vetenskapernas utveckling skall förstås som ett historiskt förlopp, präglad av misstag och diskontinuiteter³⁴.

Bland Koyrés föregångare bör nämnas Pierre Duhem (1861–1916), vars främsta verksamhetsfält var naturvetenskapernas och filosofins historia under medeltiden, särskilt fysikens och kosmologins utveckling. Hans magnum opus var tiobandsverket *Le système du monde* om naturvetenskapernas historia från antiken till renässansen. Duhem var en utpräglad anti-empirist, en företrädare för den åsikt som går igen hos de redan nämnda filosoferna, att "fakta aldrig är nog".

Ytterligare namn kunde räknas in bland den moderna franska epistemologins fäder eller farfäder. Om vi ville teckna stamträdet borde vi beakta Henri Poincarés och Léon Brunschwicgs vetenskapsfilosofi, filosofi- och matematikhistorikern Couturat, med flera företrädare för en anti-cartesiansk rationalism. Men då avlägsnar vi oss från vissa centrala teman hos Bachelard, Cavaillès och Canguilhem (så närde exempelvis Poincaré en tro på kunskapens kontinuitet mot vilken hans efterföljare gjorde uppror).

Eftersom Bourdieus sociologi är impregnerad med ett tänkande som an-

³³ Den bästa introduktionen till Koyrés liv och verk är utan tvivel Pietro Redondis utgåva *De la mystique à la science. Cours, conférences et documents 1922–1962*. Paris: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 1986. Här varvas biografiska notiser med ett stort antal tidigare opublicerade dokument, vilka i synnerhet ger en fyllig bild av Koyrés synnerligen inflytelserika undervisning vid École Pratique des hautes études (Bourdieu följde under sin studietid vid École normale supérieure dessa föreläsningar, se *Choses dites*, 1987, p 13).

³⁴ För att citera ur programförklaringen som Koyré infogade i sitt curriculum vitae inför kandidaturen till Collège de France 1951: "man måste ägna lika stor omsorg åt att studera felen och misslyckandena som åt att studera framgångarna. Descartes och Galileis fel, Boyles och Hookes misslyckanden är inte bara instruktiva, de uppenbarar de svårigheter man varit tvungen att besegra, de hinder man varit tvungen att övervinna." (Koyré, 1973, p 14).

sluter till Bachelards, Cavaillès och Canguilhems arbeten, skall jag främst uppehålla mig vid denna trojkas insatser. Dessa tre filosofer, som var personliga vänner, hade så vitt jag kunnat finna samma uppfattning om vetenskapsfilosofins uppgift. Om inte annat sägs är det Bachelard, Cavaillès och Canguilhem som i det följande avses med termen "epistemologerna".

7. "Den epistemologiska fraktionen"

Låt oss nu åter färdas fram i tiden till den period under femtio- och sextiotalen då Bourdieus projekt konstituerades.

Åtminstone en utomstående betraktare har lätt att identifiera en gemensam tankestil hos en grupp tänkare, för vilka George Canguilhem efterhand framstod som en samlande gestalt. Låt oss kalla dem den epistemologiska fraktionen inom den franska filosofins fält. Utöver Bourdieu avser jag Jules Vuillemin, Michel Foucault, Michel Serres, Jean-Claude Pariente, m fl. Även Louis Althusser och hans lierade kan räknas hit³⁵.

Samtliga dessa hade en bakgrund som *normaliens* under senare hälften av fyrtioalet eller första hälften av femtioalet, samtliga var *agrégé de philosophie*, samtliga drogs (åtminstone i början av sin bana, Serres och Foucault gick sedan som bekant sina egna vägar) till den franska historiska vetenskapsfilosofiska tradition, för vilken Canguilhem vid denna tid framstod som den mest etablerade företrädaren.

Canguilhems betydelse som centralgestalt förefaller ha varit avsevärd. För att fortsätta citera Foucault: "Om ni inte tar hänsyn till Canguilhem förstår ni inte mycket av hela raden av diskussioner bland franska marxister; ni förstår inte heller det som utmärker sociologer som Bourdieu, Castel, Passeron, och hur dessa präglade det sociologiska fältet; ni saknar en hel aspekt på det teoretiska arbete som utfördes av psykoanalytikerna och i synnerhet lacanianerna. Dessutom är det i hela den diskussion som föregick och följde efter 68-rörelsen lätt att återfinna dem som mer eller mindre på avstånd formats av Canguilhem."³⁶

³⁵ Canguilhem hade uppenbarligen stor betydelse för de filosofer som anslöt sig till den althusserianska skolan, såsom Dominique Lecourt, Alain Badiou, Pierre Machery m fl. Se t ex hyllningarna till Canguilhem i åtskilliga av Lecourts skrifter, eller i Balibars och Lecourts förord till utgåvan 1985 av Canguilhem et al: *Du développement à l'évolution au XIXe siècle*, Paris: P.U.F, 1985 (1962).

³⁶ Foucault, *op cit*, 1985, p 3f.

Om Canguilhems sociala betydelse vittnar att han var *inspecteur général*³⁷. De yngre männen inom den epistemologiska fraktionen representerade heterodoxa, marginella positioner, och Canguilhem kunde föra deras talan från en synnerligen central position inom det universitetsfilosofiska etablissemangen.

Dessutom tycks Canguilhem ha tjänat som modell för yngre filosofer som tog avstånd från existentialismen och över huvud taget från det lösliga sysslandet med de stora frågorna, och i stället sökte sig till en sträng filosofi, ägnad avgränsade och väldefinierade problem³⁸. Canguilhems bidrag till medicinens filosofi torde ha framstått som exemplariska.

Och inte minst viktigt: Canguilhem var *normalien*. Var och en som inte var *normalien* var, oavsett hur mycket erkännande och respekt de vann, dömd till en på sätt och vis marginell position inom det franska filosofiska fältet³⁹. Andra framträdande representanter för fransk epistemologisk tradition som Gaston Bachelard eller Alexandre Koyré kunde redan av detta skäl knappast fylla funktionen som ledare för en skara av unga *normaliens*. Jean Cavaillès, som däremot i högsta grad var *normalien*, hade kanske kunnat göra det om han överlevt ockupationen.

Det som nu sagts om Canguilhems sociala position och hans betydelse som modell, skall inte förläda oss till att övervärdera hans roll som lärare i trängre mening. Han fick sin tjänst vid Sorbonne och började föreläsa vid l'Institut d'Histoire des Sciences vid rue du Four först 1955⁴⁰, samma år

³⁷ Att vara *Inspecteur Général* innebär att utarbeta riktlinjer för gymnasieundervisningen och att "inspektera" gymnasie<lycée>lärarnas verksamhet. Canguilhem kunde på så sätt öva ett avsevärt inflytande på filosofkårens reproduktion. Det säger något om Canguilhems hållning att han accepterade ett så "institutionellt" — i motsats till intellektuellt — uppdrag och det säger något om hans position att han tilldelades det. Till *Inspecteur Général* utses en universitetsman med avsevärd akademisk prestige, känd för att ge briljanta föreläsningar och med erkänd kompetens inom sin specialitet (i Canguilhems fall medicinens filosofi).

³⁸ Cf *Choses dites*, 1987, p 14.

³⁹ Claude Lévi-Strauss position måste förstås i ljuset av att han inte var *normalien*. Han utgav sig inte för att vara deltagare i spelet inom det filosofiska fältet, och stod därigenom friare i förhållande till den filosofiska dominansen. Se exempelvis Lévi-Strauss försvar inför Paul Ricoeurs invändningar mot *La pensée sauvage*: "Jag har inte haft för avsikt att skapa en filosofi, jag har bara för min personliga del försökt göra mig klar över filosofiska implikationer av några aspekter av mitt arbete [—] och jag är på den punkten beredd att låta mig läsas upp av filosoferna." ("Reponses à quelques questions", *Esprit*, Vol XXXI, No 322, Novembre 1963, pp 628–653; citatet från p 633). Lévi-Strauss torde för Bourdieus generation ha betytt mycket som modell för en forskare som uppvisar intellektuell briljans utan att göra anspråk på att tillhöra det filosofiska fältet (cf Bourdieus vittnesbörd i *Le sens pratique*, 1980, p 8f).

⁴⁰ För en förteckning över ämnena för Canguilhems föreläsningsserier vid Sorbonne och

som Bourdieu for till Algeriet (innan dess tjänstgjorde Canguilhem vid fakulteten i Strasbourg). Bourdieu hävdar att han aldrig följde Canguilhems föreläsningar. Däremot blev Canguilhem patron för bl a Foucaults och Bourdieus avhandlingsplaner, och Bourdieu har berättat att han vid denna tid studerade biologi och psykosomatisk medicin. Bourdieu sökte sig med andra ord till områden som varit centrala för Canguilhems vetenskapshistoriska forskning — för övrigt områden där även Foucault gjorde sina första insatser, vilket är ytterligare ett indicium på att Bourdieus och Foucaults utgångsposition i viktiga avseenden var likartad.

”Den epistemologiska fraktionen” hade också annat gemensamt. Efter utbildningen fick flera av dem (Foucault, Pariente, Vuillemin) tjänster som lärare i filosofi vid Canguilhems gamla hemvist, fakulteten i Strasbourg (som i samband med den tyska ockupationen flyttats till Clermont-Ferrand). Man kunde fortsätta att leta efter förenande drag. Här skall jag bara, avslutningsvis, påtala det sociologiskt intressanta förhållandet att de, så långt jag kunnat kontrollera, hade jämförelsevis blygsamt socialt ursprung — ”jämförelsevis” i förhållande till de födda akademikerna. Det är förmodligen i den riktningen vi har att söka en sociologisk förklaring till att de attraherades av den epistemologiska polen inom filosofins fält, med dess knytning till naturvetenskaperna och de specialiserade avgränsade problemen, långt från skol- och universitetsfilosofins stora eviga frågor.

8. En utmanarposition

Den epistemologiska traditionen var länge marginell, eller snarare en utmanarposition, inom det franska filosofiska fältet. Alexandre Koyrés bana, liksom den behandling som två av hans läromästare, Pierre Duhem och Paul Tannery, utsattes för, är illustrativa exempel.

Trots ett växande internationellt anseende förblev Koyré en outsider i det franska akademiska livet. Koyré, som var av rysk härkomst, fick sin filosofiska utbildning i Tyskland, bl a som elev till Husserl, samt i Paris vid den V^e religionsvetenskapliga sektionen av École pratique des hautes études. Han var under resten av sitt liv verksam vid den sistnämnda institutionen, där han sedan 1931 innehade en tjänst som *directeur d'étude* vid V^e sektionen

l'Institut d'Histoire des Sciences, se *Revue metaphysique et de morale*, Vol XC, No 1, janvier-mars 1985, p 104f.

(på École pratique, vars förhållande till Sorbonne kan liknas vid Stockholms eller Göteborgs högskolors förhållande till universiteten i Uppsala och Lund, förekommer inte titeln professor). Efter andra världskriget knöts Koyré till den nybildade VIe sektionen (ekonomiska och sociala vetenskaper), som samlade många tänkare med heterodoxa projekt; Annales-kretsens insatser hade gjort att historievetenskapen framträdde som en utmanare till filosofin, och Koyré hade nära band till Annales-historikerna, i synnerhet till Lucien Febvre⁴¹. Koyré tillhörde även grundarna av tidskriften *Critique*, ett viktigt forum för diskussionen bland oppositionella yngre filosofer och en kanal för inflödet av tyskt tänkande. Han kandiderade vid två tillfällen utan framgång till Collège de France: 1931 till en stol i medeltidsfilosofi⁴², och 1951 till en stol i ”Histoire de la pensée scientifique”. Under de sista tio åren av sitt liv delade Koyré sin tid mellan Frankrike och USA⁴³.

Pierre Duhem föddes visserligen i välbeställd borgerlig miljö i Paris, men utan att egentligen vara förankrad i den: fadern, en affärsman med intressen i textilbranschen, var inflyttad och dog tidig. Som elev vid École normale supérieure, rue d'Ulm i mitten av 1880-talet, utmärkte sig Duhem genom monarkistiska och högerkatolska sympatier som svor mot den radikala republikanska anda som besjälade de flesta *normaliens*. Denna hållning kanske förklarar att han aldrig accepterades av det intellektuella Paris⁴⁴. Den oortodoxa avhandling i matematisk fysik som den mycket unge Duhem försökte lägga fram 1884 underkändes⁴⁵, och han förblev, också geografiskt, en marginaliserad figur: förvisad till provinsen, nämligen Bordeaux, och aldrig begåvad med den professur i Paris som han så hett eftertraktade. En jesuitskoleprodukt som Duhem — med åren allt mer halsstarrigt reaktionär, anti-dreyfusard och motståndare till det sekulariserade republikanska utbildningssystemet — måste ha framstått som en omöjlig figur ur det nya republikanska Sorbonne-etablissemangets synvinkel. Det stora intresset för Duhems insatser är av sent datum. Hans efterlämnade papper blev liggande till slutet av femtiotalet innan någon intresserade sig för dem. Sedan dess har kanske framför allt amerikanska vetenskapshistor-

⁴¹ Koyré, 1986, p XXVi *et passim*.

⁴² Se den i Koyré, 1986, p 18f, publicerade brevväxlingen.

⁴³ Koyré, 1986, pp 8, 119ff)

⁴⁴ Detta förmodande, liksom de biografiska uppgifterna är hämtade från Paul Brouzeng: *Duhem 1861–1916. Science et providence*. Paris: Belin, 1987.

⁴⁵ Brouzeng, 1987, pp 31–33.

iker uppmärksammat hans arbeten.

En annan av Koyrés inspiratörer, vetenskapshistorikern Paul Tannery, förvägrades 1903 en professur vid Collège de France. Stolen gavs i stället till en positivist. Historien upprepade sig femtio år senare, 1951, när Koyré blev utkonkurrerad av Martial Guérout. Även om den senare i andra avseenden stod nära den epistemologiska traditionen, var han en militant motståndare till Koyrés sätt att historisera den filosofiska sanningen. I sin installationsföreläsning formulerade Guérout sin ståndpunkt: "vetenskapen som en uppsättning etablerade sanningar befinner sig utanför historien, eftersom sanningen (det matematiska teoremets, den fysikaliska teorins sanning) i sig är icke tidlig och icke historisk".⁴⁶

Från och med 60-talet öppnades portarna till Collège de France för några tänkare som vi här räknar till "den epistemologiska fraktionen": Vuillemin (1962), Foucault (1970) och Bourdieu (1982). Men vi skall hålla i minnet att den intellektuella glans som kringstrålar Collège de France inte motsvaras av samma mått av makt inom det akademiska konkurrensfältet. Om vi med akademisk makt avser förmåga att påverka den högre utbildningens och forskningens kursinnehåll, forskningsanslag, tjänstetillsättningar etc, så är en tjänst vid Collège de France inte automatiskt förenad med akademisk makt. Fram till slutet av sitt liv hade till och med en bland de intellektuella så uppburen tänkare som Foucault tämligen begränsad akademisk makt.

Den epistemologiska traditionen var således länge i viktiga avseenden marginell i förhållande till de akademiska fälten, och i synnerhet i förhållande till filosofin, trots det intellektuella anseende som vissa bland dess representanter periodvis och inom trånga kretsar åtnjutit. Fortfarande under femtiotalet var epistemologin alls ingen framträdande strömning inom fransk filosofi⁴⁷. Låt vara att epistemologin attraherade unga män som

⁴⁶ Om fejen 1951 kring Koyrés kandidatur till Collège de France, se Pietro Redondini framställning i Koyré, 1986, p XXVI, p 4, pp 118f, samt dokumentationen pp 123–134. Om Tannerys kandidatur 1903, se *text op cit*, p XIII. Dessa två fall har av historiskt orienterade vetenskapsfilosofer ofta anförts som skandalösa exempel på hur vetenskapshistorien trängts ut ur fransk filosofi.

⁴⁷ Det är betecknande att den epistemologiska traditionen bara nämns i förbigående i den översikt över fransk filosofi efter 1933 som Vincent Descombes i slutet av sjuttiotalet skrev för en engelskspråkig publik (fransk version: *Le même et l'autre. Quarante-cinq ans de philosophie française (1933–1978)*. Paris: Éd. de Minuit, 1979; boken föreligger sedan 1986 i en dansk och inom kort även i en svensk översättning). Enligt författaren (muntlig information mars 1988) är denna lakun inte resultatet av ett förbiseende, utan en följd av syftet att presentera det filosofiska tänkande som faktiskt vunnit genomslag hos en bredare allmänhet.

med tiden skulle vinna stort inflytande — såtillvida är Foucaults ovan citerade karaktäristik rimlig — men vid den tid vi här intresserar oss för utgjorde de ett avantgarde, inte en dominerande skola.

Dessa unga filosofer var som regel inte barn av den parisiska storbourgeoisin eller de parisiska ämbetsmänna- eller professorsdynastierna. De stammade från provinsen, från medelklasserna eller de folkliga klasserna, och kände sig uppenbarligen främmande för de filosofiska strömningar som dominerade bland dem som fötts in i den parisiska intellektuella världen⁴⁸. Detsamma gällde för de tre filosofer av äldre årgång som är av störst intresse när vi diskuterar de epistemologiska inslagen i Bourdieus sociologi:

Georges Canguilhem kom från provinsen, från Sydfrankrike. Fortfarande idag, i framskriden ålder, bevarar han ett dialektalt uttal: han uttalar sitt eget efternamn utan hörbart l, medan parisarna uttalar l'et.

Gaston Bachelard växte upp i Champagne, föräldrarna hade en liten tidnings- och tobaksbutik i Bar-sur-Aube. Såväl detta blygsamma sociala och geografiska ursprung som hans sena start i den akademiska världen gjorde honom till en extraordinär figur bland ledande franska universitetsmän: han arbetade tio år som posttjänsteman, blev först när han närmade sig fyrtioårsåldern *agrégé* i filosofi (1922), och var, som han senare uttryckt saken⁴⁹, fysik- och kemilärare i ett gudsförgäta gymnasium i provinsen när han fem år senare lade han fram den avhandling om den nya fysiken och matematiken, *Essai sur la connaissance approché*, som blev en grundsten för den moderna franska epistemologin. Vid 46 års ålder, 1930, påbörjade han sin egentliga akademiska karriär. Då erhöill han en filosofilärartjänst i Dijon. Ytterligare tio år senare tillträdde han professuren i Histoire et philosophie des sciences vid Sorbonne, och blev ledare

⁴⁸ I Bourdieus författarskap finner vi denna iakttagelse redan i ett tillägg till den engelska versionen av Bourdieus och Passerons uppsats från 1966 om fransk efterkrigssociologi och -filosofi. Där ställs frågan på vad sätt ett antal tänkare, Bachelard, Piaget, Guérout, Canguilhem och Vuillemin, alla representerande motpoler till subjektstilfilosofin, skiljer sig från de existentalistiska filosoferna. Universitetsbakgrunden är ju gemensam. "[...] man finner ingen annan förklaringsgrund än skillnader i social och geografisk bakgrund. De förra har sitt ursprung i arbetarklass eller lägre medelklass och stammar i regel från provinsen. Finns det inte en förbindelse mellan en till denna sociala situation knuten etos och det slags intellektuell moral som, åtminstone indirekt, uttrycks i driften att återupprätta vetenskapen och det vetenskapliga arbetet?" ("Sociology and Philosophy in France since 1945: Death and Resurrection of a Philosophy without Subject", *Social Research*, Vol XXXIV, No 1, Spring 1967, pp 162–212. Citatet återfinns på p 211, not 54.)

⁴⁹ Föredraget "La vie et l'oeuvre d'Édouard Le Roy", 1960, publicerat i Bachelard: *L'engagement rationaliste*, 1972. Citatet hämtat från p 168.

för l'Institut d'histoire des sciences. Först under femtiotalet blev han en i den bredare offentligheten erkänd tänkare, 1955 invald i L'Académie des Sciences morales et politiques, och 1961 tilldelad le Grand Prix National des Lettres. Bachelard lär hela sitt liv ha behållit sin nordfranska dialekt.

Även Jean Cavaillès var en provinsens man. Under uppväxten flyttade familjen runt till olika orter, fadern var geografilärare vid militärhögskolor.

Fortfarande idag representerar den epistemologiska traditionen — trots sitt intellektuella rennämme och trots att i synnerhet Bachelards *La formation de l'esprit scientifique* är en mycket använd grundbok i filosofiundervisningen — ingen dominerande position inom den franska universitetsfilosofin. I skolans filosofiundervisning tycks dess ställning ha försvagats under de senaste decennierna⁵⁰.

9. Uppbrottet frå filosofin

Det här antydda mönstret ifråga om social och geografisk härkomst och sociala banor vore värd en egen undersökning, och jag vill inte dra för stora växlar på ett magert material⁵¹. Låt oss nöja oss med att fastslå att Bourdieus situation inte var unik, låt vara att hans bana — från en bondby i Béarn till Collège de France och positionen som sitt lands dominerande sociolog — beskriver en extrem lutning. Fler unga filosofer med högt ställda ambitioner men utan särskilt mycket kulturellt kapital i arv torde ha känt sig främmande för de dominerande strömningarna inom den parisiska filosofiska världen (såväl den intellektuellt dominerande polen, dvs existentialismen, som den institutionellt dominerande, den spiritualistiska filosofi som lärdes ut vid Sorbonne och i gymnasier). De erfor motvilja mot filosofier med totalitetsanspråk och filosofer med anspråk på att ha svar på allt och ansvar för allt. De drevs i stället åt andra håll,

⁵⁰ Ett indicium på den filosofiska traditionens försvagade ställning i den mer skolmässiga filosofin finner vi i Louis Pinto's beräkningar av fördelningen av de i samband med studentexamen använda filosofiska texterna åren 1972–1980. De epistemologiska och naturvetenskapsfilosofiska texterna (Bachelard, Claude Bernard etc) har minskat sin andel från 10,6 procent till 1,1 procent (se tabellen p 25 i L. Pinto: "L'école des philosophes. La dissertation de philosophie au baccalauréat", *Actes de la recherche en sciences sociales*, No 47–48, 1983, pp 21–36. Tabellen reproducerad i L. Pinto: *Les philosophes entre le lycée et l'avant-garde*. Paris: Éd L'Harmattan, 1987, p 23).

⁵¹ Jag har inte genomfört någon systematisk undersökning, utan bygger på samtal, spridda biografiska notiser i litteraturen samt källor av typen *Répertoire national des chercheurs*, Tome 3, Paris: M.S.H., 1971, eller olika upplagor av *Who's who in France*, etc.

Bourdieu har vittnat om betydelsen av de alternativ som erbjöds, såsom tidskriften *Critique* — ett andningshål för heterodoxa filosofiska strömningar och ett fönster mot den tyska filosofin — eller Eric Weils och Alexandre Koyrés föreläsningar vid École pratique des hautes études, där ett annat, mer hantverksmässigt sätt att handskas med filosofiska texter demonstrerades. I stället för de stora frågorna om människans existens och väsen drogs de till studiet av det avgränsade, partikulära och till forskningsobjekt som dittills varit nedvärderade inom det franska filosofiska fältet. Foucaults många uttalanden i intervjuer och på annat håll om vikten av att syssla med det avgränsade och partikulära⁵², bör nog förstås mot bakgrund av uppgörelsen med existentialisternas och andras förkärlek för de stora eviga frågorna. I kampen mot existentialisternas variant av engagemangsmoral kunde hjälten från motståndsrörelsen, Jean Cavaillès, fungera som ett föredöme: denne strängt specialiserade forskare som förstod sig själv som spinozist⁵³ — han ville fördriva varje cogito ur den matematiska teorin — visade under ockupationsåren i praktisk handling prov på moraliskt engagemang av sällsynt halt⁵⁴. "Det går inte att tala om honom utan att känna en viss skam, ty om man överlevt honom beror det på att man gjorde mindre än han"⁵⁵, som Canguilhem uttryckt saken i ett minnestal.

Den epistemologiska fraktionen drevs mot en omvändning av det filosofiska fältets värdehierarkier. Allmänna och ahistoriska filosofiska problemställningar, ämnen som betraktas som värdiga en prestigeladdad "stor avhandling", *une grande thèse*, skulle få stryka på foten för ämnen — historiska undersökningar, naturvetenskapsfilosofi, samhällsvetenskap — vilka brukade förknippas med mer blygsamma akademiska pretentioner. Foucaults *Histoire de la Folie* är ett paradigmiskt exempel på denna revolution: ämnet skulle normalt ha betraktats som tillhörigt en specialdisciplin, långt från de stora frågor som filosofer förutsattes behandla, men

⁵² I den uppsats i häfte nr 9 av althusserianernas tidskrift *Cahiers pour l'Analyse* (1968) där Foucault försvarar sin metod, säger han bl a att var och en av arbetena *Historie de la folie*, *Naissance de la clinique* och *Les mots et les choses* är "en synnerligen partiell undersökning av en begränsad region. De bör läsas som en serie av ännu nätt och jämt skisserade deskriptiva experiment". "Réponse au Cercle d'épistémologie", *Cahiers pour l'Analyse*, No 9, été 1968, pp 9–40. Citatet från p 20.

⁵³ Canguilhem, *Vie et mort*, 1984, p 28f, 31, 45, 48; Bachelard, "L'oeuvre de Jean Cavaillès", 1982 (1950), p 210.

⁵⁴ Canguilhem, *Vie et mort*, 1984, p 3 *et passim*; Canguilhem, "Préface" i G. Bachelard: *L'engagement rationaliste*, Paris: P.U.F., 1972, p 6.

⁵⁵ Canguilhem, *Vie et mort*, 1984, p 38.

eftersom Jean Hyppolite, som brukade anlitats som *directeur* för *les grandes thèses*, här fungerade som patron tillsammans med Canguilhem, stod det klart att detta minst av allt var en *petite thèse*.

Liknande reaktioner mot filosofins dominans förekom bland fler författare än de här nämnda. År 1965 utkom stridsskriften *Sagesse et illusions de la philosophie*. Författaren, Jean Piaget, brukar som bekant på våra breddgrader uteslutande läsas genom den amerikanska utvecklingspsykologins brillor, men var lierad med och lämnade betydande bidrag till den epistemologiska strömningen (även om han inte delade det historiska perspektivet hos den trängre krets jag här valt att ge namnet "epistemologerna"). Piagets ärende framgick redan av bokens titel: att karaktärisera filosofins "visdom" och kritisera dess "illusioner". Filosofin utgör en "visdom" <sagesse>, som är oundgänglig för mänsklig verksamhet men som icke leder fram till vetande och kunskap <savoir, connaissance> i egentlig mening⁵⁶. De flesta filosofer tror att filosofi är allt som behövs, vilket är en illusion. Visserligen är "den filosofiska reflexionen oundgänglig för varje komplett människa". Dess uppgift är att vidga problemfältet och att påminna om den epistemologiska dimension som är nödvändig för varje vetenskap. Men filosofisk reflexion är inte tillräcklig för att skaffa kunskap. Filosofin saknar redskap för verifiering. Att så många nöjer sig med att filosofera beror på att det är mer ansträngande att skaffa sig erfarenhetskunskap än att läsa texter och ägna sig åt personliga spekulationer, dessutom är filosofiska system bekvämare än vetenskaplig teori eftersom de inte kan vederläggas. Piagets bok var avsedd som ett "varningsrop", och författaren konstaterade i en nyutgåva från början av sjuttio-talet att "problemen idag är exakt desamma som när jag skrev boken"⁵⁷.

Exemplen kunde mångfaldigas. Den franska epistemologiska strömningens representanter ville, stick i stäv med samtidens dominerande franska filosofier, tilldela vetenskapen överhöghet i förhållande till filosofin⁵⁸.

⁵⁶ J. Piaget: *Sagesse et illusions de la philosophie*. Paris: P.U.F., 2 uppl 1972 (1965), p 1 *et passim*.

⁵⁷ Piaget, *op cit*, p v.

⁵⁸ Denna ambition var central för epistemologerna, och går igen i exempelvis Bourdieus verk. Andra har dock brutit upp från denna tro på vetenskapens överhöghet; Michel Serres har påtalat att Bachelard inordnade sig i en gammal suspekt tradition: "Varje gång en vetenskap upptäcker en ny referens där den kan förankra sin reflexion, så tillkännager den att filosofin är död och att det den frambringat är en vetenskap: Descartes och mos geometricus, Leibniz och calculamus, Kant och den kopernikanska revolutionen (och metafysiken som blivit vetenskap),

Ambitionen med Jules Vuillemins stora arbete från 1955, *Physique et métaphysique kantienne*⁵⁹, framgår redan av titeln: att visa att Kants fysikteori ligger till grund för dennes metafysik. Samma ordningsföljd mellan (natur)vetenskap och filosofi finner vi för övrigt två decennier tidigare i titeln till Martial Guéroults Leibnizmonografi⁶⁰.

Jag har här bara kunnat ge några fragment till en förståelse av varför unga filosofer under femtio- och sextio-talen repellerades av det filosofiska fältets subjektstilosophiska poler och attraherades av dittills marginella eller lågt värderade områden som naturvetenskapernas filosofi, historiska undersökningar, och i Bourdieus fall så småningom antropologin och sociologin.

Samtidigt var de beroende av sin förankring i filosofin. De hade förmodligen aldrig kunnat gå i land med sina projekt om de inte gjort sina första tunga investeringar på filosofins område. Man kan uttrycka saken så att de ackumulerade ett aktningvärt filosofiskt kapital som de kunde konvertera till andra arter av akademiskt eller intellektuellt kapital.

För att förstå villkoren för Bourdieus konvertering till antropologin och sociologin skulle vi behöva göra oss en bild av det samhällsvetenskapliga fältet under femtio- och sextio-talen och dessutom givetvis komplettera den sociala kartläggningen med mer innehållsliga aspekter. Detta är visserligen inte, som det brukar heta, "en annan historia"; filosofin utövade stor dominans även över tidens franska samhällsvetenskap. Men historien är för lång för att berättas här. Låt mig bara nämna, att fransk sociologi under sextio-talet präglades av en klyfta mellan den universitetsbaserade filosofiskt förankrade sociologin och den empiristiska USA-importerade utrednings-sociologin. Den krets som Bourdieu samlade kring sig vid Centre de socio-

Marx och den dialektiska materialismen, Freud och drömmarnas vetenskap, Husserl och fenomenologin som sträng vetenskap — alla har de i tur och ordning annonserat denna vetenskap. Inget nytt under solen. Man måste översätta. Det är inte den sålunda skapade filosofin som är vetenskap; vetenskapen är den nya ankarpunkten för filosofin". (M. Serres: "La réforme et les sept péchés", *L'ARC*, No 42, 1970, p 19). Alla sådana försök bygger enligt Serres på den godtyckliga idén att det existerar en vetenskapernas drottning (*op cit*, p 20) [drottningen skulle i så fall för Bachelard vara den matematiska fysiken, och sociologin för Durkheim eller Bourdieu, min anm.] Samma kritik av Bachelards vetenskapstro återfanns för övrigt hos fler tänkare — såsom althusserianerna — vilka inspirerats av epistemologin men föredragit att stanna inom filosofin, se t ex D. Lecourt: *Bachelard ou le jour et la nuit*. Paris: Bernard Grasset, 1974, p 165 *et passim*.

⁵⁹ J. Vuillemin: *Physique et métaphysique kantienne*. Paris: P.U.F., 2 uppl 1987 (1955).

⁶⁰ M. Guéroult: *Dynamique et métaphysique leibnizienne*, 1934 (2 uppl 1967 under titeln *Leibniz, dynamique et métaphysique*, Paris: Éd. Aubier-Montaigne).

logie européenne utgjorde därmed en ovanlig miljö, såtillvida att teoretisk reflexion ingick i förening med ett synnerligen omfattande empiriskt forskningsprogram. Att Bourdieu medförde sitt filosofiska kapital i boet innebar dels att projektet inte kunde negligeras i den akademiska och intellektuella världen (han kunde inte utan vidare avfärdas som närsynt empiriker), dels att han var i stånd att flytta över epistemologernas (natur)vetenskapsfilosofiska program till samhällsvetenskapens domän.

Om denna tolkning är riktig, gav Bourdieu inte upp det epistemologiska programmet när han lämnade filosofins fält. Han ställde sig — eller ställdes inför — frågan: är det möjligt att realisera det epistemologiska programmet och samtidigt stanna kvar inom filosofin?

Flera av hans likasinnade jämnåriga eller något äldre filosofkolleger har genom sina verk visat att de svarat ja på frågan. Michel Foucault fortsatte för en tid i den inslagna riktningen, men bröt sedan sin egen bana; trots att han gav sig in på områden som kunde rubriceras historisk kultursociologi, förblev Foucault livet ut filosof eller idéhistoriker. Även om Michel Serres idag förflyttat sig långt från den lärda kommentargenren i sitt tidiga monumentala Leibniz-arbete, har han förblivit inom det filosofiska fältet.⁶¹

Bourdieu's verk däremot innebär ett eftertryckligt nekande svar på frågan. En radikal kritik av kunskapens möjligheter och betingelser förutsätter att man studerar kunskapens sociala betingelser; det genomförda

⁶¹ Det av Michel Serres ledda arbetet med att hos förlaget Fayard utge en oerhörd mängd mer eller (oftast) mindre känd franskspråkig filosofi, *Corpus des oeuvres de philosophie en langue française*, lanserades som ett försök att demonstrera att fransk filosofi — trots beroendet av tysk och senare av anglosachsisk filosofi — har något eget att erbjuda. Detta ställningstagande, som genomsyrar hela Bourdieus produktion, är en viktig grund för den permanenta striden mellan honom och vissa filosofer. De redan nämnda konfrontationerna mellan Bourdieu och skolkamraten och vännen från École normale-tiden, Jacques Derrida, har tagit formen att den förre anklagar den senare för att stanna kvar inom det filosofiska fältet och där hantera frågor som hör samhällsvetenskapen till (jfr Bourdieus kritik av Derrida i *La distinction* 1979, pp 578–585). Ur Derridas perspektiv är Bourdieus verksamhet ett angrepp på filosofin. Bourdieu har på senare år dessutom varit föremålet för åtskilliga attacker från en lång rad ofta yngre filosofer som slår vakt om filosofins anspråk. De betraktar uppenbarligen Bourdieu som en usurpator som gör anspråk på att behandla frågor som hör filosofin till, och som gjort sig för bred på den franska intellektuella scenen. Ett exempel är *L'empire du sociologie*, Paris: La Découverte, 1984, av författarkollektivet "Révoltes logiques" under ledning av den forne althusserianen Jacques Rancière; det imperium som åsyftas i bokens rubrik är Bourdieus sociologi. Det är heller inte förvånande att attacker mot Bourdieu har utgått från de nya subjektstilosofiska strömningarna bland yngre franska intellektuella. Ett exempel är L. Ferrys och A. Renauds *La pensée 68*, Paris: Gallimard 1985, en kritik från en närmast nykantiansk position, av Lacan, Foucault, Derrida och Bourdieu.

epistemologiska programmet leder över till sociologin.

Om vi så vill, kan vi betrakta Bourdieus insats som ett led i en fortskridande utvidgning av epistemologins domäner. Duhem, Bachelard och Koyré behandlade i huvudsak de "hårda" naturvetenskapernas epistemologi, och Cavaillès uteslutande matematikens och logikens epistemologi. Canguilhem's arbeten, liksom Francois Dagognets och andras, innebar att epistemologins problematik överfördes till biologins och medicinens epistemologi. Även Foucault ägnade sig till att börja med åt medicinhistoria, dock i motsats till sin patron Canguilhem icke från den fysiologiska änden, och övergick sedan till att utforska andra institutioner och diskurser än de medicinska. Althusser, Lecourt m fl införde sin version av det epistemologiska programmet i den marxistiska teorin. Jean-Claude Parientie, Gilles-Gaston Granger och andra har berikat lingvistikens med epistemologiska inslag.

Jag nämner inte dessa namn för att teckna stamträd. Det tror jag vore vilseledande. Femtio- och sextiotals många försök att bryta med den i Frankrike alltjämt dominerande subjektstilosofin var inflätade i varandra. Här har jag bara velat betona att det vid sidan av de i vårt land mer bekanta strukturalistiska och semiologiska strömningarna fanns en epistemologisk tradition, och att Bourdieus inträde i sociologin kan uppfattas som ett led i denna traditions utbredning till allt fler discipliner.